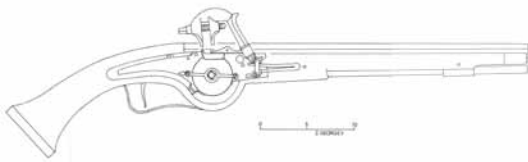

Зоран ГЕОРГИЕВ

*Национален конзерваторски центар - Скопје***ДВЕ ОРУЖЈА ОД РЕГИМЕНТИТЕ НА ПИКОЛОМИНИ**

Големата австро-турска војна од 1683-1699 година, во којашто пропаднал последниот обид на Османлиите да навлезат во средна Европа, претставува еден од најкрупните политички настани во нововековната историја на централнобалканските народи. Одбраната на Виена и контраофанзивното преминување на здружените европски војски под австриска команда во просторите јужно од Дунав, дале силен поттик на ослободителните стремежи кај христијанското население во земјите под османлиска власт. Како што напредувала војската, едноподруго се кревале големи народни востанија: најнапред во источна Славонија (1687), потоа во Србија (1688) и истовремено во северозападна Бугарија (Чипровско востание), а кога генералот Пиколомини наближил кон Качаничката Клисура, моќното ајдутско дејствување на Карпош добило облик на востание во северниот дел на Македонија (1689). Масовната поддршка од христијанското население и неговото доброволно приклучување кон војската го олеснило нејзиното напредување.

Заземањето на Скопје (26 октомври 1689 година)¹ бил краен дострел на австриската офанзива кон југоисток. Прикриениот поширок политички план на Австрија за пробив до Јадранско Море и амбицијата на Пиколомини да стигне до Солун биле попречени од Франција, која уште во февруари истата година започнала војна во германската Рајнска област под номинална австриска круна, по што царот Леополд I ги повлекол своите глав-

ни сили од Балканот. Останувајќи со малубројна војска и оценувајќи ја Скопската тврдина како непогодна за спротивставување на започнатата турско-татарска контраофанзива од правец на Софија и Ќустендил, но и поради важната стратешка улога што ја имало Скопје за турските освојувачки походи кон Европа во претходните векови, Пиколомини наредил да се опожари градот (26 и 27 октомври), со што, воедно си обезбедил посигурна заднина при отстапувањето кон Косово. Походите од Косово кои по смртта на Пиколомини ги презел новиот командант херцегот Георг Холштајнски за освојување на Штип и Велес, значеле само повремено присуство на три австриски регименти до средината на ноември.²

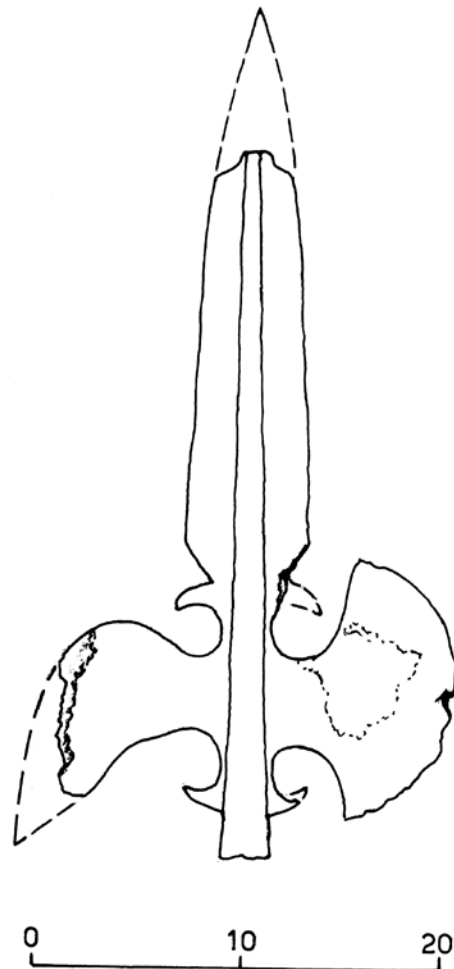
Кусото задржување на малубројната австриска војска во северниот дел на Македонија не оставило позабележителни материјални траги, освен хоризонтот на опожарување во археолошката стратиграфија на Скопската тврдина „Кале“, и деструкциите кај најстарите османлиски јавни градби во градската чаршија.³ Од тоа време недостигаат предмети со европско производно потекло, а не се познати ниту примероци на европско оружје.

Отсуството на европско оружје, всушност, е карактеристично за најголем дел од османлиското владеење на Балканот. Турците со векови не ги менувале видовите на студени оружја што

¹ На 25 октомври Пиколомини влегол во Скопската Котлина и бил пречекан од жителите на селата оклу реката Лепенец, кои му соопштиле дека турскиот гарнизон ја напуштил Скопската тврдина, а градското население се евакуирало во збегови. Можно е уште истиот ден Пиколомини да ја донел одлуката за судбината на Скопје, зашто веќе утредента таа почнала да се спроведува.

² Подетално за воените операции и за соодносот на спротивставените сили според архивски документи и наративни извори види кај D. Vojanić, *Ustanak Kapnoša 1689. godine*, Vesnik Vojnog muzeja JNA 17, Beograd 1971, 81-120.

³ За настраданите градби во Скопската чаршија Л. Кумбараџи-Богоевиќ, *Османлиски споменици во Скопје*, Скопје 1998; З. Георгиев, *Археолошки сознанија за Араста џамија во Старата скопска чаршија*, Културно наследство бр. 35-37 (2009-2011), Скопје 2011.

сл. 1, цртеж 1

ги донеле со себе, како и системите на рачното огнестрелно оружје што го вовеле подоцна, а кое, исто така, се разликува од средноевропското. За тие типови била организирана и продукцијата во многубројните локални оружарски работилници на Османлиската Империја. Европски индивидуални воени оружја Турците користеле само во две етапи: во XV - раниот XVI век (првенствено сабји и заштитна опрема), кога до нив доаѓале при освојувањата⁴ и повторно дури по 1848 година, кога Империјата почнала континуирано да ја вооружува својата армија со најпрестижни производи од реномирани европски и американски фабрики. Оттаму, постарите модели на европски воени оружја генерално се малубројни на Балканот, а тие од XVI и XVII век се исклучително ретки. Неодамна, по повод јавниот повик до граѓаните на Република Македонија да понудат или подарат историски предмети за новооснованиот Музеј на

македонската борба за државност и самостојност, господинот Благој Механџиски-Зегин од Скопје подари дел од својата долго создавана збирка на старинско оружје. Имајќи можност да бидам стручно лице за селкција, конзерваторски консултации и аранжирање на историското оружје во новооснованиот музеј, меѓу подарените над 70 предмети идентификував две европски оружја од времето на Пиколомини, кои со својата документарна историска вредност ја увеличуваат благородната донација на г-н Механџиски, а за мене претставуваат предизвик да ги објавам на ова место, не само поради нивното својство на единствени такви предмети во Македонија туку и поради нивното пошироко музеолошко значење.

Хелебарда од Скопје

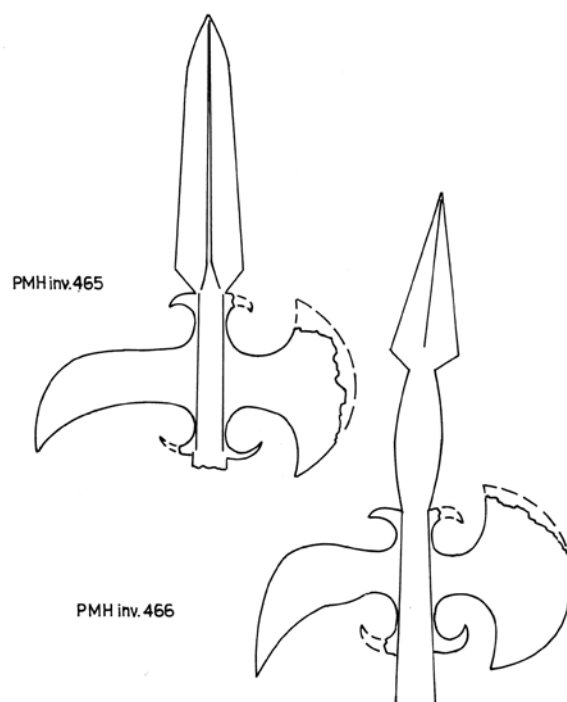
При ископ за темели на нова куќа во Старата скопска чаршија, некаде североисточно под скопската тврдина Кале била пронајдена една хелебарда, наводно заедно со човечки коски и некакво помало сечило кое не е сочувано. Обидите да дојдам до податок за поточна локација и други детали за наодот не дадоа резултат, бидејќи од откривањето изминало подолго време.

⁴ Во таа смисла, интересен е податокот од еден пописен дефтер од 1459 година, (Л. Кумбараци-Богоевиќ, *op.cit.*, 223) според кој во арсеналот на скопската тврдина „Кале“ имало 200 унгарски шлемови наспроти 30 турски, како и сосема ист број и сооднос на војнички штитови.

Хелебардата има копје со широк лист (до 6 см) зацврнат со полукружно ребро по средината, кое почнува од тулецот. Врвот на копјето е откришен, а листот е малку деформиран со лачно свивање кон една страна. Секирата е со полукружно испакнато сечило и симетрично извлечени краеве. Спротивно од неа е обликувана кука со широк лист, чијашто долна половина со врвот недостига. Од тулецот е сочуван само потесниот горен крај, со надворешен пречник од 2,5 см. Типолошката специфичност на хелебардата посебно ја нагласуваат четири мали закривени шилци, кои немаат практична туку само декоративна функција. Два од нив се симетрично исковани под остро стеснетиот кус корен на копјето, свртени надолу (еден е откришен), а два се обликувани над тулецот, свртени нагоре. Вкупната сочувана должина на предметот изнесува 35 см, додека некогашната, со врвот од копјето надминувала 42 см. Долниот дел од тулецот и продолжените оковни профили за заштита на долгата дрвена мотка се новореконструирани и нивните некогашни должини остануваат непознати (сл. 1, цртеж 1).

Како вид оружје, хелебардата била креирана во Швајцарија, во почетокот на XIV век, како долго пешадиско оружје за борба против тешко оклопени коњаници. Првично замислена да биде во рацете на невитешко - војнички необучено, но масовно мобилизирано население, таа всушност претставувала просто комбинирано студено оружје, кое обединува копје за бодње, секира за сечење и кука за соборување на коњаникот. Во општата историја на војувањето зазема многу важно место, бидејќи нејзиното воведување поттикнало тактичка реорганизација на пешадиските воени формации во европските земји, кои масовно ја користеле во следните векови. Иако со распаѓањето на средновековното општество и со напуштањето на витешкиот начин на војување бројот на хелебардисти во европските пешадији почнал рапидно да се намалува кон истекот на XVI век, хелебардата останала во воена употреба до крајот на следниот век, па и подоцна, но се повеќе како „ордонансно“ оружје со инсигниско значење кај гардиските единици и кај сержантите, добивајќи постепено репрезентативни, раскошни форми и уметничка декорација откако нејзината борбена функција практично престанала. Во мирновременски услови била користена во многу европски градови од страна на ноќните стражарски служби дури и во XIX век. Низ долговремената и широка употреба, ова оружје развило многубројни типови и варијанти, често со посебни специфичности за одделни кантони во кои било изработувано.⁵

Сообразно со борбените средства и нивната так-

цртеж 2

тичка примена од страна на противничките војски, во XVI век османлиската пешадија формациски користела два вида сечно оружје на мотка: секири со долго полумесечесто сечило од рускиот тип „бердиш“ (но без таканаречен „јалман,“) и бојни коси со облик сличен на италијанската „гвизарма“. Турците никогаш не ја прифатиле хелебардата, така што таа отсутствува во земјите под нивно владеење. Барајќи аналогии за хелебардата од Скопје, дојдов до сознание дека таа припаѓа на исклучително редок тип, кој има паралела само во два досега објавени примерока. Тие се наоѓаат меѓу 40-тината различни хелебарди во Историскиот музеј на Хрватска, во Загреб, а наводно, потекнуват од загребскиот Бискупски град.⁶ Загребските примероци меѓусебно се разликуваат по обликот на копјето, незначително и во силуетата на куката, што би требало да укажува на изработка во различни оружарски ковачници од еден територијално ограничен произведен круг. Хелебардата од Скопје има карактеристики што ја поврзуваат со обете аналогии: општо е сосема идентична со загребскиот експонат со инв.бр. 465, а има облик и закривеност на куката како кај експонатот со инв.број 466 (цртеж 2).

Вакви хелебарди не се застапени меѓу познатите типови од централна и западна Европа. Тоа го за-

⁵ V. Dolinek - J. Durdik, *Enciklopedie des armes*, Paris 1993, 130-133.

⁶ M. Šercer, *Staro oružje na motki*, Povjesni muzej Hrvatske, Katalog muzejskih zbirki VII, Zagreb 1972, T.25, Kat. br. 225 i 226, Inv. br. 465, 466.

сл. 2

бележала и Марија Шерцер кога ги обработувала примероците од Загреб. При реално отсуство на други репери, потпирајќи се само врз местонаоѓањето на предметите, Шерцер не ги издвоила како војничко оружје, туку претпоставила дека тие хелебарди ги изработиле домашни загрепски оружари, за стражарите или за службениците на загрепскиот бискуп. Оценувајќи ги како, „несмасно изведени“ и со „сосема произволно додадени шилци“ ги датирала во XVIII век.⁷

Хелебардата од Скопје денес убедливо го депласира наведеното искажување, освен претпоставката за производното потекло на загрепските хелебарди. Како трет идентичен примерок, таа дава нови информации, важни колку за интерпретација на самиот скопски наод толку и за преоценување на загрепските експонати. Прво, таа покажува дека не станува збор за инцидентно и произволно исковани реквизити туку за оружје со оригинален, типски дефиниран и стандардизиран дизајн. Второ, фактографски докажува дека тоа оружје немало само ограничена локална служба во Загребската бискупија, туку дека неговите корисници во еден историски момент стигнале до Македонија. А неспорно единствен таков момент е пристигнувањето на австриската војска во Скопје, есента 1689 година. Оттука, неизбежно произлегува заклучок дека загрепските хелебарди се војничко оружје кое типолошки е постаро од XVIII век.

Со оглед на тоа што тој тип не е застапен меѓу хелебардите од внатрешноста на Европа, единствено е можно да бил дизајниран и изработуван во Војна Краина, која Хабзбурговците ја институирале во втората половина на XVI век за одбрана, но и за офанзивно дејствување против Турците. Оттаму, претпоставката на Марија Шерцер за загрепско потекло на хелебардите од Бискупски Град секако треба да се прошири на територијалниот опфат на Хрватска и западна (вараждинска) Славонија, а тој тип хелебарди да се детерминира

како „краишки“ или „војнокраишки“. Постоењето на две (или повеќе?) варијанти, по пример на загрепскиот инв.бр. 466, веројатно се должи на различна военотериторијална припадност или различна специфицираност на оружјето во рамките на службените родови во Војна Краина. Минималните варијации се генерално неважни, бидејќи мора да се има предвид рачната ковачка изработка која на секој примерок му дава определена уникатност (облик на куката), како и можното незначително видоизменување на контурите при острење на работните делови во текот на употребниот век. Последното, на пример, се забележува кај копјето на загрепскиот експонат со инв.бр. 465, чиј врв на тој начин бил скусен, па не ја следи логичната геометрија на листот. Кај идентичната хелебарда од Скопје, на местото каде што е скршено копјето, реброто за зацврстување е прилично дебело (пречник околу девет милиметри), од што произлегува дека и кај оваа хелебарда листот имал значителна должина до темето на врвот. Преку анализа на податоците од два документа што настанале пред и по Големата австро-турска војна, може посредно да се дојде до општ заклучок во колкав број овој вид оружје бил застапен и каков третман имал кон крајот на XVII век. Според сочуван документ во Државниот архив на Венеција, на 21 октомври 1683 година (осум месеци пред да влезе во војна со Османлиската Империја, односно во времето кога Виена била опседната), Венецијанската Република го завршила пописот на воени средства во провинцијата Далмација со Кварнерските Острови.⁸ Од табеларно составените списоци се гледа дека во 13 градови и тврдини, заедно со стратешките пунктови во нивните области, биле попишани вкупно 612 хелебарди и партизани, набројувани збирно во секое место („*allebarde e partegiane*”), наспро-

⁷ *Ibidem*, 23.

⁸ G. Stanojević, *Popis naoružanja, ratne opreme i vojnih posada gradova u Dalmaciji i u Boki Kotorskoj iz 1683 godine*, Vesnik Vojnog muzeja JNA 8-9, Beograd 1963, 153-175.

ти вкупно 5248 копја („picche” и „brandistochi” набројувани одделно по вид). Од бројките, а и од начинот на пребројување, јасно се гледа дека на почетокот на војната во овие арсенали на Венецијанската Република, хелебардата, како и партизаната, веќе претставувала депласирано малубројно оружје, кое им отстапило место на два вида копја. Во пописниот документ има и списоци со број на видови оружја што биле потребни за дополнување на арсеналите во секој од тие градови, но ниту за едно место не е искажана потреба да се достават хелебарди. Вакви податоци нема за Војна Краина, но секако дека и кај краишките граничари тоа веќе инфериорно оружје било малубројно, веројатно преостанато од времето кога таа институција била формирана, иако уште тогаш хелебардата била анахрона, тактички нецелисходна, до толку повеќе што Турците немале тешко оклопени коњаници. По Големата австро-турска војна, хелебардата веќе не се среќава во вооружувањето на се уште нерегуларните војски во старата Војна Краина (карловачка и вараждинска), како ни во новоформираната Славонска Краина од 1701 година. Тоа е најдобро посведочено во збирката од 151 гравура на Мартин Енгелбрехт од Аугзбург, издадена во првата половина на XVIII век, каде што се претставени карактеристичните носии и вооружувањето кај нерегуларните австроунгарски трупи во тие краини, и тоа според службено-хиерархиската, социо-етничката и воено-територијалната припадност.⁹ Освен во еден нетипичен пример (претстава на австриска подофицерска „Kugzwehr”, за која се знае дека била новокреирана во 1705 година),¹⁰ во тие гравури хелебардата сосема отсутува. Тоа е допонителен цврст аргумент дека загрепските хелебарди не се од XVIII туку од XVII век, иако е можно како преживевани примероци исфрлени од воена употреба да биле подоцна ставени во служба на Бискупскиот Град, за што, меѓутоа, нема никакви докази.

⁹ D. Nikolić, *Gravire Martina Engelbrehta i proučavanje odevanja graničara Vojne krajine u prvoj polovini XVIII veka*, Vesnik Vojnog muzeja JNA 10, Beograd 1964, 59-87.

¹⁰ V. Dolinek - J. Durdik, *op.cit.*, 132-133.

сл. 3-4

За македонската историска наука, значењето на пронајдената хелебарда во Скопје произлегува од географската релација со аналогиите од Загреб, која потврдува дека во состав на војската што ја предводел генералот Пиколомини имало одреди од Војна Краина. Впрочем, Пиколомини се вклучил во воените операции во јуни 1689 година, доведувајќи го својот корпус на зборните места околу Смедерево и Пожаревац од правец на реката Сава,¹¹ значи од краишкото подрачје. Имајќи го предвид само неколкудневното задржување на Пиколоминиевата војска во Скопје, потоа нејзината малубројност,¹² како и фактот дека половина-

¹¹ D., Voјanić, *op.cit.*, 92.

¹² Од освоениот Ниш Пиколомини тргнал кон Скопје само со 22 пешадиски компании (околу 1600 луѓе), 20 кавалериски ескадрони (2100 коњаници), дел од еден полк „српска милиција”, и неколку лесни топови. Патем значителен дел од тие скромни сили ги распоредил во Прокупље (еден баталјон), потоа на влезот во Грделичката Клисура кај Лесковац, во Приштина (еден гарнизон) и уште во неколку тврдини на Косово (D. Voјanić, *op.cit.* 100-103).

та или повеќе од нејзиниот состав ја сочинувале коњаници, така што хелебардата и поради тоа не можела да биде бројно застапено оружје, а најпосле имајќи ја предвид и временската дистанца што не дели од тој историски настан, можеме да заклучиме дека хелебардата од Скопје претставува повеќе од среќно и најверојатно неповторливо откритие.

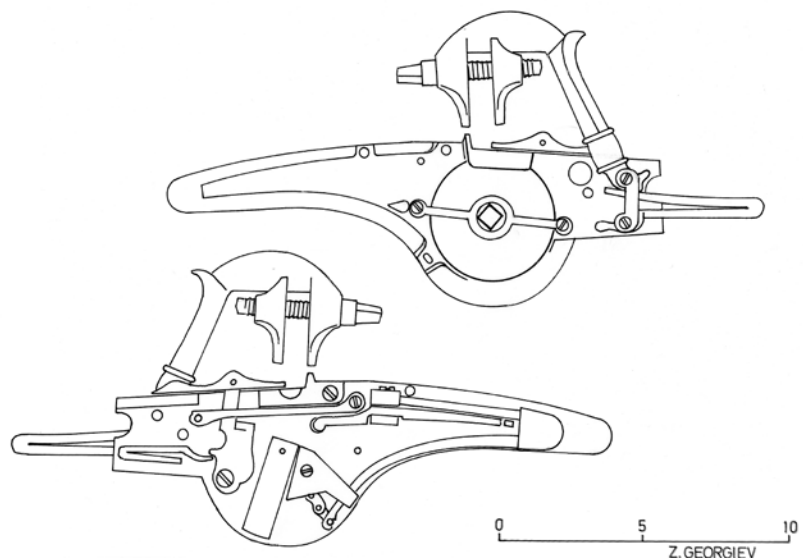
Делови од коњанички пиштол „со колце“

При уривање на стара куќа во Тетово, поточно при отстранување на нејзините сувозидни темели, меѓу камењата биле најдени група многу кородирани железни алати, со остатоци од груба ткаенина во која предметите некогаш биле завиткани. Меѓу алатите било и едно веќе распаднато огнестрелно оружје, од кое наоѓачот ги сочувал само главните делови - цевката и механизмот. Тоа е единствено што се знае за наодот во овој момент, бидејќи и од него поминале 5-6 години.

Цевката на оружјето е долга 37 см, надворешно е октогонално фасетирана по целата должина и има калибар од 13 мм. На долната фасета останале сочувани корените од две алки низ кои попречно минувале железни чивии за предно зацврстување на цевката кон насадникот од дрвениот ракофат. Механизмот е комплетен, со корозивно слепени компоненти и без кршеници; во изворна положба е сочувана и една од двете главни долги завртки за негово прицврстување кон ракофатот, што покажува дека оружјето било комплетно и исправно во моментот на скривањето. Површините на обата дела се длабоко изглодани од корозија, така што исчезнале ознаките за идентификација на производителот (сл. 2-4).

Деловите се од преднополначки пиштол, со таканаречен „механизам со колце“ (герм. Radschloss; франц. Platine a rouet; англ. Wheellock). Терминот произлегол од карактеристичниот изглед на една од главните компоненти во механичкиот уред за палење на барутното полнење. Во словенското јзичко подрачје, системите со таква конструкција се среќаваат под името „механизам на коло“ (српски и хрватски), „колесцовая замка“ (руски), „zamka kolova“ (полски), „kolečkoví zamek“ (чешки). Поретко е нарекуван и „механизам на навивање“, според начинот на неговото доведување во положба за активирање.

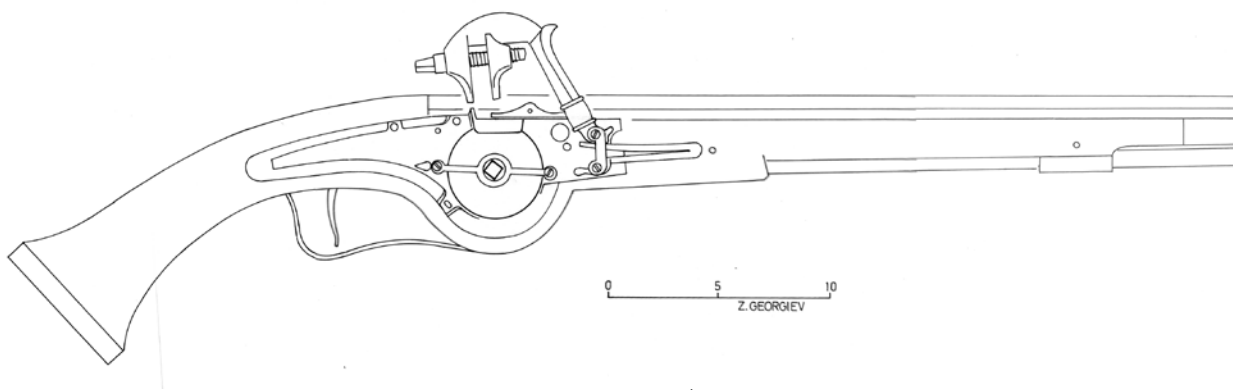
Идејно, принципот на работа на овој тип механи-

цртеж 3

зми е едноставен, многу сличен на денешната запалка за цигари, но не е лесно накусо да се опише бидејќи склопот е сложен: наликува на часовник, а можеби бил и инспириран од тој престижен современик (цртеж 3). Главен функционален дел е едно челично колце со надолжно набраздена рабна страна, поставено врз лицето на носечката метална плоча („табан“, во турско-балканската терминологија) и поврзано со силна „V“ пружина, преку куса синцирска врска. Со горниот крај колцето навлегува во дното на мал тас во кој се става потпалувачки барут. Исто така екстериерно поставен и под притисок на помала „V“ пружина, врз колцето налегнува лост со менгемска челуст во која е стегнато парче пирит или кремен. Механизмот се навива со посебен клуч преку оската на колцето, токму како часовник, за да се доведе главната пружина во затегната положба. Притисокот врз чкрапецот се пренесува преку систем на други делови од задната (скриена) страна на носечката плоча, ја ослободува главната пружина и колцето се завртува со голема брзина; триењето со пиритот создава искрење што го пали примарниот барут во тасот, од каде преку мал страничен отвор во сидот на цевката („фаља“) пламенот пробива до главното барутно полнење во неа.

„Механизмот со колце“ обезбедувал побрзо механичко иницирање на оружјето во однос на пушките со фитилно палење, кои задоволувале за пешадиско војување, но не биле пригодни за цели што се движат брзо или ненадејно ја менуваат положбата, како што е вообичаено при лов. Најстарите датирани оружја со „механизми со колце“ кои се чуваат во големите светски музеи и приватни збирки, претставуваат раскошно украсени ловни реквизити на благороднички и на крунисани

цртеж 4

глави, така што сите проучувачи на старинските оружја се согласуваат дека тој тип се појавил како специјализирано ловно оружје, а потоа добил ограничена армиска примена, првенствено кај коњаниците (пиштоли и куси карабини), за кои фитилното оружје било оперативно неупотребливо. Од војничка гледна точка „слаба страна“ на овие механизми за аристократски оружја била нивната многу висока цена поради сложената и прецизна изработка, а уште повеќе поради богатото украсување со гравирани и тауширани мотиви, типични за маниристичкиот стил на доцната ренесанса и на барокната уметност.¹³

Полемики за потеклото на „механизмот со колце“ се водеа во стручните кругови се до пред три децении. Од една страна постоеше теорија за италијанско потекло на конструкцијата, според која нејзин креатор бил ренесансниот инженер и сликар Леонардо да Винчи, во чиј Codex Atlanticus има цртежи на ваков механизам и тоа во една мошне иновирани форма.¹⁴ Од друга страна беше спротивставена таканаречената „германска хипотеза“ заснована врз фактот дека најголем дел од сочувваните и најрано датирани вакви оружја се од германска провениенција.¹⁵ Дополнително пронајдениот манускрипт на нирнбершкиот аристократ Мартин Лефелхолц, од 1505 година, во кој има две скици на оружје со таков механизам, при што едната е блиска до цртежите на Леонардо, покажа дека всушност изумот е постар, односно дека потекнува од крајот или пошироко од

втората половина на XV век.¹⁶ Луксузни оружја со унапредени механизми од тој вид, наменети за лов и за стрелаштво, се изработувале се до крајот на XVIII век, додека во армиите нивната делумна употреба по 1700-та година се задржала само кај коњаниците.

Турците и ова европско оружје никогаш не го усвоиле. Може да се рече дека, всушност, го „прескокнале“ тој тип механизми. Имено, тие задоцнето ги вовеле пушките со фитилно палење во елитната јаничарска војска, дури во средината на 16 век, а стотина години подоцна на истиот модел воени пушки само извршиле вградување на помодерниот и порационален механизам за кремено-ударно палење, од шпанскиот тип „Miquelet“ и таквите пушки - познати како „јаничарки“ или „шишани“ ги задржале до средината на XIX век. Постојат неколку основни типови на „механизми со колце“: германски, северноиталијански, холандско-француски, шпански, португалски и шлезиски. Примерокот од Тетово припаќа на холандско-францускиот тип, со дизајн карактеристичен за XVII век. Распоредот и обликуваноста на деловите од задната страна на носечката плоча сугерираат изработка во време меѓу 1620 и 1650 година, додека едноставниот хоризонтален „мост“ за надворешно осигурување на колцето одава упростоено војничко решение. (сл. 3 и 4, цртеж 3)

Оружјето од Тетово е препознатливо: тоа е голем коњанички пиштол од типот „Lützen“, со специфичниот холандско-германски облик на ракофат, каков што користела австриската кавалерија во XVII век (види техничка реконструкција на цртеж 4). Неговото воведување во австриската војска започнало со набавки од јужногерманските производни центри Нирнберг (1617) и Зул (1624), а продолжило по 1657 година кога со доведување на 17 мајстори-оружари и 36 нивни

¹³ Колку што ми е познато, досега најисцрпен преглед, со детален опис, фотографии и библиографија за 148 оружја од овој вид во светот даде М. Morin, *Les armes anciennes*, Nathan, Paris 1983, No 25-173.

¹⁴ L.H. Peterson - R. Elman, *The Great Guns*, New York 1971, 24; C. Blair, *Further Notes on the Origins of the Wheellock*, The Arms and Armour Annual, Northfield 1974.

¹⁵ M. Morin, *The Origins of the Wheellock: a German Hypothesis*, Art, Arms and Armour, Chiasso 1979.

¹⁶ W. Reid, *The Lore of Arms*, New York 1984, 68; A. Czerwinski, *Dawna bron myśliwska*, Warszawa 1997, 43.

помошници од Холандија бил основан првиот државен завод за огнестрелно оружје „Neustadter Armaturgeverkschaft“ во Нојштад, кај Виена. Сепак, за кавалеријата и понатаму главно се набавувале „лиценски“ пиштоли од Зул, а подоцна и од Ферлах (корушко Боровље).¹⁷

Во Воентехничкиот музеј во Виена се чуваат неколку оружја што имаат исти конструктивни детали како механизмот од Тетово. Тие главно носат ознаки на производството во Зул, при што некои се датирани во првата половина на XVII век, а некои во втората.¹⁸ Кај механизмот од Тетово се забележуваат карактеристики како од првите (детали во обликот на носечката плоча и особено надворешниот „мост“ за стабилизација на колцето), така и од вторите (лачен облик на менгемската челуст од главниот лост), што укажува на „преоден“ производ од околу средината на XVII век.

Во збирката на Воениот музеј во Белград има четири примероци на коњанички пиштоли „колашици“ од кои два се од типот „Lützen“ исто така со сигнатури на производството од Зул (SVL и стилизирана кокошка).¹⁹ Досега ниеден автор не ги довел тие музејски експонати во конкретна врска со настаните од Големата австро-турска војна, веројатно затоа што историјата на крајдунавските гранични подрачја со Австроунгарија остава простор за различни хипотетички интерпретации. Но наодот од Тетово не може да се издвои од контекстот на таа војна и од австриските кавалериски ескадрони во Македонија. Друга прилика за прис-

тигнување на такво оружје немало. Тој факт би требало да биде начелно респектиран при историско атрибуирање на пиштолите од типот „Lützen“ во централнобалканскиот простор.

Современикот тетовчанец што го поседувал и во темелот на својата куќа го скрил коњаничкиот австриски пиштол, имал повод за таа постапка. Конспиративниот чин не говори дали учествувал во воените дејствија под австриско знаме, но, секако, оддава дека тој не припаѓал на муслиманската конфесија и не бил политички лојален кон османлиската држава во тоа бурно време. Непосредниот повод и моментот на скривање на оружјето може да се определат со прилична сигурност. Имено, кога во средината на ноември 1689 година австриската команда од Призрен испратила албански доброволци-католици (вклучени во редовната австриска војска) да извршат напад врз концентрираните турски сили во Тетово и Леуново, кај Тетово биле убиени над шестотини Турци и била заплениета многубројна стока.²⁰ А потоа, во почетокот на декември, откако биле совладани кумановските востанички барикади на самостојниот Карпош, најжестокиот удар од кримските Татари под водство на ханот Селим Гирај паднал врз градот Тетово, кој тогаш бил и опожарен. Трајната натамошна опасност што ја носело со себе многу препознатливото и политички компромитирачко австриско оружје била причина тоа никогаш да не излезе на дневна светлина. Се до случајното откривање во наше време.

¹⁷ E. Gabriel, *Die Hand-und Faustfeuerwaffen der habsburgischen Heerse*, Wien 1990, 20-26; B. Bogdanović - B. Milosavljević, *Streljačko oružje 16. i 17. veka u zbirkama Vojnog muzeja*, Vesnik Vojnog muzeja JNA, 31-32, Beograd 1986, 46.

¹⁸ E. Gabriel, *op.cit.*, Kat. nr. 13, 135, 136.

¹⁹ B. Bogdanović - B. Milosavljević, *op.cit.* 65; B. Milosavljević, *Evropsko streljačko naoružanje od 16. do 19. veka*, Beograd 1991, kat. br. 5 i 6, T. II.

²⁰ D. Bojanić, *op.cit.* 106.

Zoran GEORGIEV

TWO WEAPONS FROM THE REGIMENT OF PICCOLOMINI

Summary

The European powers were headed in the Austrian-Ottoman war from 1683-1699 by the Austria army which had entered the central part of the Balkan, and also the north parts of Macedonia. After capturing the city of Skopje on 25th October 1689, the General Piccolomini became certain he cannot hold the position so on (26-27 October) he set on fire the fortification „Kale“ and retreated to Kosovo. In the middle of December when the Ottomans took control, the Austrian regiment staying in Kosovo had several short campaigns in Macedonia.

Recently, for the first time examples of European weapons were found that document this event. In Skopje, a halberd was found (fig. 1) in the north part from the town fortress, and during the demolition of an old house in Tetovo in the ground foundation were found remains from an Austrian equestrian pistol from the 17th century (fig. 2-4). The halberd is not from the well-known European types. It has the closes analogies with two samples kept in the Historical Museum of Croatia in Zagreb (fig. 2) for which it was believed were made in the 18th century for the guards of Zagreb Episcopal town. The find from Skopje is a third distant example which gives new information. It shows that it is not an example of the local Zagreb shape, but a weapon with an original and typically identified standardized design. Secondly, it gives a photographic inside that the users of this weapon

came to Macedonia. The only linked moment may be the arrival of the Austrian army in Skopje in the autumn of 1689. The General Piccolomini had included the 17th century Zagreb halberd in the military commands of the corpus coming from the direction of river Sava. This means during the 16th century the Habsburgs had organized a defense shield from the Ottoman forces by means of the Croatian paramilitary institutions originating from Vojna Kraina. The halberd from Skopje is a testimony that in the regiment of Piccolomini were also present detachments from Vojna Kraina. Thus we assume that original creative zone and production of this halberd was probably Croatia and west Slavonia, and in the scholarly literature they can be defined as „Kraishki“ or „Vojnokraishki“ type.

The pistol from Tetovo is known as the Lützen type with a Weelock, which according to the construction and design details is close to the production at Sul (Thüringen) from the middle of the 17th century. This type of pistols was introduced in the arms of Austrian equestrian squadrons. The weapon from Tetovo according to the known typology and political implications it most probably was built in the foundation by some local citizen when the Austrian army had left the region, and the Ottoman once again restored rule in the region.

